

Ολοκληρωμένος Σχεδιασμός και Πρακτικός Ιδεαλισμός (Η πολιτική του «New Deal»): Η περίοδος του Μεσοπολέμου

Της κ. **Μαίρης ΕΥΑΓΓΕΛΙΝΙΔΟΥ - ΑΡΑΧΩΒΙΤΟΥ**
M. Phil, Επιστ. Συνεργ. Εθν. Σχ. Δημ. Διοίκησης

Ολοκληρωμένος Σχεδιασμός: Ουτοπικός Σχεδιασμός και Ρομαντισμός (1925 - 1935)

Οι υποστηρικτές της φιλοσοφίας του ουτοπικού περιφερειακού σχεδιασμού ισχυρίζονται, ότι οι αρμονικές σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων και της φύσης βασίζονται στις αρχές και στους νόμους, που διέπουν την ηθική της βιολογίας (bio-ethics) και αντιτίθενται στην εξάπλωση και περαπέρα επέκταση των πόλεων.¹ Ο Lewis Mumford, ο κατ' εξοχήν θεωρητικός και υποστηρικτής αυτής της άποψης, οραματίζεται έναν πολιτισμό και μία κοινωνία οργανωμένη σε ανθρώπινη κλίμακα και εδαφικά διαρθρωμένη στον χώρο με τρόπο που να ικανοποιεί τις ανθρώπινες ανάγκες. Οι προτάσεις του Mumford και οι αρχές και τα στοιχεία που δομούν το μοντέλο του για ισόρροπη περιφερειακή ανάπτυξη υποδηλώνουν, ότι προσπαθεί με κάθε τρόπο να ανατρέψει το φαινόμενο της μητροπολιτικής εξέλιξης και εξάπλωσης των Ηνωμένων Πολιτειών, το οποίο παρομοιάζει με ένα τεράστιο καρκινογόνο ιστό, που απλώνει τα πλοκάμια του και καταστρέφει το οικολογικό σύστημα και την ισορροπία του.²

Γενικά, οι θεωρητικοί του περιφερειακού προγραμματισμού κατά την εποχή του μεσοπολέμου υποστήριζαν, ότι θα πρέπει με κάθε θυσία να αποκατασταθεί η χαμένη οικολογική και κοινωνική ισορροπία μεταξύ πόλης και υπαίθρου, μεταξύ λαϊκής παράδοσης και νέων πολιτισμικών προτύπων και, τέλος, μεταξύ του ανθρώπου και της φύσης.

Ήδη, από τα τέλη του 1880, αρχίζει να διαμορφώνεται στην Αμερική ένα ισχυρό ρεύμα οικολογικής προστασίας για την διατήρηση των δασών, καθοδηγούμενο από τον Theodore Roosevelt, γεγονός που επηρέασε βαθειά και καταλυτικά τις αντιλήψεις των Αμερικανών - τουλάχιστον αυτών που είχαν ως αποστολή τον σχεδιασμό και την

1. Για λεπτομερέστερη ανάλυση της φιλοσοφικής αυτής προσέγγισης βλέπε: John Friedmann and Clyde Weaver (1979): *Territory and Function: The Evolution of Regional Planning*, N.Y., p. 4-5.
2. John Friedmann and Clyde Weaver (1979): *ό.π.*, p. 4-5.

διαμόρφωση του οικονομικού και κοινωνικού χώρου - επάνω σε θέματα διατήρησης της οικολογικής ισορροπίας και οδήγησε σε προοδευτικές μεταρρυθμίσεις.

Στο σημείο αυτό φαίνεται καθαρά η ιδεολογική επίδραση, που είχε η φιλοσοφία του Ρομαντισμού (1810 - 1850) στην Ευρώπη και η αντίληψη του J.J. Rousseau για τις σχέσεις του ανθρώπου με την φύση, πάνω στην διαμόρφωση της σκέψης των πολιτικών επιστημόνων και των θεωρητικών του περιφερειακού προγραμματισμού της εποχής εκείνης. Εκτός αυτού, η πεποίθηση, ότι το περιβάλλον επιδρά καταλυτικά πάνω στην ανθρώπινη συμπεριφορά χρονολογείται από την εποχή των πρώτων σοσιαλιστών ουτοπιστών, ριζοσπαστικών φιλοσόφων και στρατευμένων μεταρρυθμιστών του πρώτου ήμισυ του 19ου αιώνα, όπως είναι ο Robert Owen από το Manchester, που δημιούργησε μία πρότυπη κοινότητα «την Νέα Αρμονία» στην Ινδιάννα των Ηνωμένων Πολιτειών,³ ο κόμης Saint Simon και ο Charles Fourier στην Γαλλία και ο Friedrich List της ιστορικής και θεσμικής οικονομικής σχολής στην Γερμανία.⁴

Στην Βρετανία εκφράζονται, επίσης, παρόμοιες ιδέες και ιδεολογικά ρεύματα που είναι σαφώς εχθρικά απέναντι στις διαδικασίες αστικοποίησης και επέκτασης των μητροπολιτικών κέντρων και του τρόπου ζωής των πόλεων. Στην Βρεταννία η φιλοσοφία της «αντιαστικοποίησης» προτάθηκε ως λύση στα προβλήματα της πόλης και ιδιαίτερα της βιομηχανικής πόλης και χρονολογείται από τον 19ο αιώνα. Η πολιτική και τα μέτρα που προτάθηκαν απέβλεπαν περισσότερο στην δημιουργία νέων κοινοτήτων και οικισμών σε καινούργιες τοποθεσίες παρά στην βελτίωση ή και ανάπλαση της υπάρχουσας αστικής υποδομής.⁵

Οι περισσότεροι από τους ουτοπιστές του περιφερειακού σχεδιασμού και τους κοινωνικούς μεταρρυθμιστές, όπως ο Robert Owen, ο Ebenezer Howard, ο J.S. Buckingham, ο J.Morgan, ο Reverend Henry Solly και ο William Morris θεωρούσαν, ότι η διαβίωση στα μεγάλα αστικά η μητροπολιτικά κέντρα εμπεριέχει πολιτικούς και κοινωνικούς κινδύνους και ότι έπρεπε με κάθε τρόπο να αναστραφεί το ρεύμα της μετανάστευσης του εργατικού δυναμικού προς τις πόλεις και να κατευθυνθεί προς την επαρχία. Η αναστροφή δε αυτού του φαινομένου θα επιτυγχάνετο, κατά την γνώμη τους, με πολιτικές και προγράμματα δημιουργίας και εγκατάστασης στην επαρχία οικονομικών δραστηριοτήτων και παραγωγικών μονάδων για δημιουργία νέων θέσεων απασχόλησης και προσφοράς αξιοπρεπούς κατοικίας και αμοιβής στην εργατική τά-

3. Ο Robert Owen, ένας πετυχημένος κλώστης βάμβακος στο New Lanark της Βρεταννίας, συνέλαβε την ιδέα δημιουργίας μιας μορφής σοσιαλισμού οργανώνοντας «χωριά συνεργασίας», στα οποία οι φτωχοί θα γίνονταν παραγωγικοί και αυτάρκεις. Η ιδέα εφαρμόσθηκε με την δημιουργία συνεταιριστικών καταστημάτων και ενώσεων παραγωγής, αλλά η κυριά της επίπτωση ήταν εκπαιδευτική και σχεδόν ουτοπική. Ο Owen προσπάθησε να εφαρμόσει την ιδέα του στην Αμερική με την συνεργατική κοινότητα της Νέας Αρμονίας, πείραμα που τελικά απέτυχε, η δε κίνηση κατέρρευσε το 1834. Βλ. Elias H. Tuma (1971): *Οργάνωση της εργασίας και κοινωνικά συστήματα. Ευρωπαϊκή Οικονομική Ιστορία: Από τον 10ο αιώνα ως σήμερα, τόμ. Β΄, μετ. Μ.Π. Χατζηπροκοπίου, σελ. 664-665.*

4. Για τα ιδεολογικά ρεύματα της εποχής εκείνης βλέπε W.B. Stoehr: *Romanticism and the first Kondratieff down-swing. Development from Above or below?* 1981 p. 55-56. Βλέπε επίσης R.R. Palmer and Joel Colton: *Radicalism, Republicanism, Socialism: A History of the Modern World Since 1815: 4th edition, New York, 1979, p. 475-477.*

5. Για λεπτομερέστερη ανάλυση των θεωρητικών σχολών και ρευμάτων της εποχής εκείνης στην Βρεταννία βλέπε R. Glass: *Anti-Urbanism. The City: Problems of Planning, 1974, p. 63-71.*

ξη, μακριά από τις πόλεις, και κάτω από την επίβλεψη και προστασία ενός πατερναλιστικού τύπου εργοδότη.⁶

Επιχειρώντας ο Glass να ερμηνεύσει την αντίθεση των Βρεταννών προς την αστική ζωή, που εκδηλώνεται ήδη από τον 19ο αιώνα, ισχυρίζεται, ότι οι παραδοσιακές πολιτισμικές και ηθικές αξίες στην Αγγλία ήσαν δομημένες γύρω από την πατριαρχική αγροτική οικογένεια και είχαν ως πρότυπο τον αγροτικό οικογενειακό τρόπο ζωής, η δε ανερχόμενη αστική τάξη προσπαθούσε να εξομοιωθεί με τους γαιοκτήμονες και την αριστοκρατία της επαρχίας και εμμείτο τα πρότυπα συμπεριφοράς και διαβίωσης αυτών. Το σπίτι στην εξοχή αποτελούσε σύμβολο κοινωνικής επιτυχίας. Οι πόλεις εγκαταλείποντο από την ανωτέρα και μεσαία τάξη ενώ η βιομηχανική πόλη ταυτιζόταν με την εργατική τάξη. Αργότερα βεβαίως, κατά το 1909, η ζωή στα προάστια, σε άνετες μονοκατοικίες ή και διπλοκατοικίες, απάλυναν τον ριζοσπαστισμό της εργατικής τάξης, που αισθανόταν πλέον ικανοποιημένη και ευημερούσα.⁷

Είναι ακριβώς αυτά τα προγράμματα και θεωρητικές προσεγγίσεις που ενέπνευσαν αργότερα την φιλοσοφία του σχεδιασμού της «πράσινης ζώνης» (green belt) και των «νέων πόλεων» της δεκαετίας του 50 και 60 στην Αμερική και Βρεταννία, γιατί αυτές οι θεωρητικές προσεγγίσεις στον σχεδιασμό νέων πόλεων εκφράζανε και υλοποιούσαν την εδραιωμένη πλέον πεποίθηση ανάμεσα στους ακαδημαϊκούς και επιστημονικούς κύκλους, ότι η αντίθεση μεταξύ αστικού και αγροτικού περιβάλλοντος είναι καθοριστική για τον σχεδιασμό του φυσικού, οικονομικού και κοινωνικού χώρου.⁸

Η αντίληψη αυτή εκφράσθηκε, επίσης, από την αμερικάνικη νοοτροπία του 19ου αιώνα για επέκταση προς την Δύση και ανεύρεση νέων συνόρων (frontier mentality) και από τους νέους θεσμούς, τόσο στην Βρεταννία, όσο και στις Ηνωμένες Πολιτείες, όπως το κίνημα «των νέων θεσμών» (new institution) για πρότυπες πόλεις (model city) και κηπουπόλεις (garden city). Η ουτοπική αυτή προσέγγιση για πολεοδομικό και φυσικό σχεδιασμό εφαρμόσθηκε από τον Geddes, τον Mumford και τον Howard, οι οποίοι θεωρούσαν, ότι το αστικό περιβάλλον ήταν αρνητικό για την ευημερία της κοινωνίας και ότι η απομάκρυνση από την πόλη και η εγκατάσταση πληθυσμού στην επαρχία αποτελούσε το πλέον κατάλληλο μέτρο και την βέλτιστη πολιτική φυσικού και πολεοδομικού σχεδιασμού. Η προσέγγιση όμως αυτή δεν βασιζόταν σε ιστορική ανάλυση. Οι θεσμοί αυτοί απέτυχαν γιατί παρέλειψαν να συμπεριλάβουν στις θεωρητικές αναλύσεις τους και να συνεκτιμήσουν το γεγονός, ότι η επιδείνωση των συνθηκών ζωής

6. Βλέπε R. Glass: *Anti-Urbanism*, o.c., p. 63-71.

7. R. Glass: *Anti-Urbanism*, o.c., p. 63-71. Για την περίπτωση των μεταρρυθμιστικών αυτών παρεμβάσεων και σχεδιαστικών πρωτοβουλιών ο Ronald G. Young, μέλος του Εργατικού Κόμματος της Σκωτίας, στην εισήγησή του «Joint Initiatives in Strathclyde Region, Scotland», April 1987 υποστηρίζει, ότι ήταν οι τοπικές πρωτοβουλίες του 19ου αιώνα που προετοίμασαν και χάραξαν τον δρόμο για την εμφάνιση του κράτους πρόνοιας στις αρχές του 20ου αιώνα και για την εδραίωση αυτού μεταπολεμικά από τις εργατικές κυβερνήσεις της Βρεταννίας.

8. Όπως αναφέρει και ο M. Stewart, στο *The City: Problems of Planning*, o.c., p. 16-17, ήδη από τον 19ο αιώνα έχουμε την εμφάνιση νέων θεωρητικών σχολών και απόψεων περί «κοινότητας» και «κοινωνίας» που εκφράζουν την αντίθεση μεταξύ αστικού και αγροτικού χώρου. Ο F. Tönnies το 1877 μιλάει για παραδοσιακές αγροτικές κοινωνίες ή κοινότητες (*gemeinschaft*) και σύγχρονες αστικές κοινωνίες (*gesellschaft*), ο Durkheim το 1893 μιλάει για μηχανιστική αλληλεγγύη στις αγροτικές κοινωνίες και οργανική αλληλεγγύη στις αστικές και ο Redfield το 1941 για αγροτικές κοινωνίες με χαμηλή εξειδίκευση και αστικές κοινωνίες με υψηλή εξειδίκευση στην κοινωνική τους οργάνωση.

στις κεντρικές συνοικίες των πόλεων οφείλετο μάλλον στην φθορά και εγκατάλειψη της κοινωνικής υποδομής και κατοικιών του περασμένου αιώνα, παρά στην κοινωνική σύνθεση του πληθυσμού.⁹

Οι «νέοι θεσμοί» υλοποιήθηκαν με τον σχεδιασμό των νέων πόλεων, χριστιανικών αποικιών, βιομηχανικών χωριών και κηπουπόλεων, που αποτελούσαν ένα συγκεκριμένο παλαιών και νέων προτύπων ζωής με αστικά και αγροτικά στοιχεία, σε συνδυασμό με μία ατομιστική και σοσιαλιστική συγχρόνως νοοτροπία. Έχομε, επίσης, πανεπιστημιακούς οικισμούς (university settlements), όπου παρουσιάζεται το φαινόμενο του αποικισμού του East End του Λονδίνου από Ακαδημαϊκούς κύκλους του Πανεπιστημίου του Oxford, με σκοπό να αναμειχθεί η εργατική τάξη του Λονδίνου με την αριστοκρατική τάξη και να υπάρξει διάχυση και ισορροπία των κοινωνικών στρωμάτων στις πόλεις.

Γενικά στην Βρεταννία και στις Ηνωμένες Πολιτείες της εποχής εκείνης υπήρχε μία συνειδητή προσπάθεια και πολιτική, που αποσκοπούσε στην ανάμειξη των κοινωνικών στρωμάτων στα αστικά κέντρα και στην δημιουργία γειτονιών και συνοικισμών, όπου οι διαπροσωπικές σχέσεις και το «αίσθημα γειτονιάς» θα υποκαθιστούσαν την μαχητικότητα και την κοινωνική αναταραχή, που φώλιαζε και κυριαρχούσε μέσα στους κόλπους της εργατικής τάξης. Ήταν ακριβώς η έννοια της τοπικότητας (locality), που ήδη από το 1820 πρόβαλλε ο Chalmers για να διαμοιράσει τον πληθυσμό της «τεράστιας πόλης» σε ξεχωριστούς συνοικισμούς στα προάστια της πόλης, με σκοπό να αποτρέψει την δημιουργία ενός εχθρικού και προκατειλημμένου πλήθους εργατικής τάξης στα αστικά βιομηχανικά κέντρα της εποχής εκείνης στην Αγγλία.¹⁰

Για τον πολεοδομικό και φυσικό σχεδιασμό στις Ευρωπαϊκές Χώρες, κατά το τέλος του 19ου αιώνα και το πρώτο ήμισυ του 20ου αιώνα, ωρισμένοι ισχυρίζονται, ότι ο σχεδιασμός τότε είχε ως αντικείμενο την φυσική δομή των πόλεων και φαινόταν περισσότερο ως ένα στοιχείο κοινωνικού ελέγχου παρά ως μία επιχείρηση, που θα μπορούσε να συμβάλλει αποφασιστικά στην ριζική μεταμόρφωση της κοινωνικής διάρθρωσης, και ότι οι ουτοπιστές μεταρρυθμιστές επεδίωκαν την αλλαγή της φυσικής δομής των πόλεων χωρίς να αλλοιωθούν όμως οι κοινωνικές σχέσεις. Απώτερος σκοπός των μεταρρυθμιστικών αυτών παρεμβάσεων ήταν να σταθεροποιηθεί ολόκληρη η κοινωνία με την βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των ατόμων, που ζούσαν κάτω από άσχημες συνθήκες υγιεινής, στέγης και γενικά πολεοδομικού περιβάλλοντος.

Στην Ελλάδα¹¹ όμως της εποχής εκείνης, χώρα με κατ' εξοχήν γεωργική οικονομία και αγροτική κοινωνική δομή, δεν παρουσιάζονται ακόμα ανησυχητικά φαινόμενα και διαδικασίες μητροπολιτικής ανάπτυξης και υπερβολικής πληθυσμιακής συγκε-

9. M. Stewart: *o.c.*, p. 16-17.

10. Για λεπτομερέστερη ανάλυση του εποικιστικού φαινομένου στην Βρεταννία και Η.Π.Α. καθώς και της αρχής της τοπικότητας, βλέπε R. Glass: *Anti-Urbanism*, *o.c.*, p. 63-71.

11. Για την περιφερειακή διάρθρωση του ελληνικού χώρου κατά την μεσοπολεμική περίοδο, διατύπωθηκε και η άποψη, ότι την περίοδο αυτή άρχισαν ήδη να διαγράφονται διαδικασίες περιφερειακής ανισότητας και συγκέντρωσης δραστηριοτήτων, κυρίως βιομηχανικών, γύρω από πέντε πόλεις, Αθήνα, Πειραιάς, Πάτρα, Βόλο και Θεσσαλονίκη και ότι η υπόλοιπη Ελλάδα παρέμεινε μια αγροική ενδοχώρα.

ντρωσης σε αστικά κέντρα, ούτε συμπτώματα εξάπλωσης και κυριαρχίας του αστικοβιομηχανικού προτύπου ανάπτυξης, όπως αυτά εμφανίζονται με ένταση στις βιομηχανικά αναπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες.

Αντιθέτως, στην Ελλάδα, με τον ερχομό του προσφυγικού πληθυσμού και την εγκατάσταση ενός σημαντικού αριθμού προσφυγικών οικογενειών σε αγροτικές περιοχές της «Νέας Ελλάδας», θα μπορούσε να υποθέσει κανείς, ότι η ελληνική ύπαιθρος και η αγροτική οικονομία γνώρισε μία άνευ προηγουμένου αναζωογόνηση και άνθιση. Στις εντυπώσεις του, ο John Campbell έγραφε, ότι το 1930 η ύπαιθρος της Μακεδονίας, σε σύγκριση με τον έρημο τόπο του 1923, είχε αναζωογονηθεί και, ότι «εκεί που προηγουμένως έβλεπες τεράστιες εκτάσεις υπάρχουν σήμερα χωριά που ανθούν, γεμάτα ζωή και με φανερά τα σημάδια της άνεσης, και σε μερικές περιπτώσεις της ευμάρειας».¹²

Κατά την περίοδο του μεσοπολέμου στον Ελληνικό χώρο έχομε το φαινόμενο δύο Ελλάδων, την Παλαιά Ελλάδα (Στερεά Ελλάδα - Κυκλάδες - Πελοπόννησος - Νησιά Ιονίου), όπου η ηγεμονία των Αθηνών παραμένει αδιαφιλονίκητη και την Νέα Ελλάδα (Θεσσαλία - Ήπειρος - Κεντρική και Δυτική Μακεδονία - Θράκη - Νησιά Ανατολικού Αιγαίου και Κρήτη), όπου η ηγεμονία της Θεσσαλονίκης παραμένει εξίσου ισχυρή στον γύρω της Βορειο-Ελλαδίτικο χώρο.

Κατά την περίοδο 1928-1936, η Μακεδονία γνωρίζει ένα δημογραφικό και οικονομικό δυναμισμό, ο οποίος εκδηλώνεται με την ανάπτυξη αστικών δραστηριοτήτων (βιομηχανία, εμπόριο, υπηρεσίες), που συγκεντρώνονται γύρω από την Θεσσαλονίκη. Την ίδια άνθιση γνωρίζουν, επίσης, οι πόλεις της Καβάλας, Δράμας, Ξάνθης και Κομοτινής (κέντρα επεξεργασίας καπνού). Η Μακεδονία διακατέχεται από μία πρόσκαιρη ευφορία και ουτοπική αισιοδοξία, ότι η κυριαρχία της Αθήνας θα σταματήσει πλέον στα σύνορα κάπου μεταξύ Στερεάς Ελλάδας και Θεσσαλίας.¹³

Επομένως, η σύγκρουση πόλης-υπαίθρου δεν αποτελούσε για την Ελλάδα της εποχής εκείνης υπαρκτό πρόβλημα για ανάλυση, διερεύνηση και επίλυση. Ασφαλώς η εγκατάσταση προσφυγικού πληθυσμού στα αστικά κέντρα της παλαιάς Ελλάδας, δημιούργησε τεράστια οικιστικά προβλήματα και ανάγκες, τα οποία αντιμετωπίστηκαν

12. Το ελληνικό δημόσιο παρέχώρησε στην Επιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων (Ε.Α.Π.) εκτάσεις 5.000.000 στρεμ., 245.000 ζώα και μεγάλες ποσότητες γεωργικών εργαλείων, για να πραγματοποιήσει το έργο της αποκατάστασης. Από τους 1.220.000 πρόσφυγες, οι 579.000 εγκαταστάθηκαν στην ύπαιθρο και οι 653.000 σε αστικά κέντρα. Στην Μακεδονία εγκαταστάθηκαν 638.253, οι περισσότεροι σε αγροτικές περιοχές, στην δυτική Θράκη 107.000 οι περισσότεροι σε αγροτικές περιοχές, στα νησιά του Αιγαίου 56.613, στην Κρήτη 33.900, στην Ήπειρο 8.179, ενώ ανιθέτως στην Παλαιά Ελλάδα από τους 377.297 οι 343.721 εγκαταστάθηκαν σε αστικά κέντρα. Βλ. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους: Νεώτερος Ελληνισμός, Εκδοτική Αθηνών, 1980, σελ. 301-302.

13. Για μια πιο εμπειριστομένη ανάλυση του ελλαδικού χώρου και του κυρίαρχου ρόλου που άσκησει μεταπολεμικά η Αθήνα πάνω στον εθνικό χώρο, η ιστορία της νεότερης Αθηναϊκής κυριαρχίας συνοψίζεται σε τρεις περιόδους: Περίοδος 1848-1879: Παλαιά Ελλάδα, 1889-1920: Επέκταση Ελληνικού Κράτους, 1928-1950: Οι δύο Ελλάδες, βλ. Μαίρης Ευαγγελινίδου: Το Περιφερειακό Πρόβλημα και η Περιφερειακή Πολιτική στην Ελλάδα: Πρώτη φάση της δύσμορφης αστικοποίησης στην Νεότερη Ελλάδα. Ανάλυση Εξελίξεων της Ελληνικής Οικονομίας, No. 7. Α' Έδρα Οικονομικής Ανάλυσης, ΑΒΣΠ, 1980, σελ. 97-100. Βλ. επίσης: Mary Evangelinides: The Period of Industrialisation, 1922-1950: The Model of Capitalist Dominance and Growing Marginalisation Phenomena. Transnational Integration and National Disintegration: Regional Underdevelopment and Spatial Imbalance in Greek Society, M. Phil. Thesis, Sussex Univ. 1979.

από την πολιτεία με την άσκηση και εφαρμογή πολεοδομικής και οικιστικής πολιτικής με την έκδοση ειδικού Νόμου του 1923 «περί σχεδίων πόλεων».¹⁴

Ανακεφαλαιώνοντας, θεωρούμε σκόπιμο να αναφερθούμε στις ομοιότητες που υπάρχουν μεταξύ των θεωρητικών προσεγγίσεων, εννοιών, στοιχείων και προϋποθέσεων του ουτοπικού και ρομαντικού σχεδιασμού της μεσοπολεμικής περιόδου και των θεωρητικών προσεγγίσεων και αντιλήψεων της σημερινής εποχής, ιδιαίτερα των θεωρητικών μοντέλων της Σχολής της εδαφικής ολοκλήρωσης, της ανάπτυξης από την βάση και της αγροπολιτικής ανάπτυξης καθώς και της έννοιας του τόπου (pays), της πολιτικής και πρακτικής του αποκεντρωμένου σχεδιασμού, της περιφερειακής αυτονομίας, της οικολογικής ανάπτυξης, της κοινοτικής και ενδογενούς ανάπτυξης και των τάσεων μετακίνησης του αστικού πληθυσμού μακριά από τα μητροπολιτικά κέντρα προς την επαρχία και προς τις μεσαίες πόλεις σε αναζήτηση καλύτερων συνθηκών διαβίωσης και ποιότητας ζωής.¹⁵

1. Η Ένωση Περιφερειακού Προγραμματισμού των Η.Π.Α.

Η Regional Planning Association of America (1923 - 1933) αποτέλεσε το όργανο έκφρασης και προώθησης όλων των παραπάνω προσεγγίσεων και ιδεοτύπων σχετικά με την καθαρά θεωρητική, - όχι κατ' ανάγκη εμπειρική - αντίληψη του ολοκληρωμένου περιφερειακού σχεδιασμού (regional comprehensive planning doctrine). Η Ένωση συστήθηκε από μία ομάδα αρχιτεκτόνων και πολεοδόμων, που είχαν κατ' αρχήν παρόμοιες αντιλήψεις, πεποιθήσεις και αρχές σχετικά με τον σχεδιασμό και την διαμόρφωση του οικονομικού, κοινωνικού και οικολογικού περιβάλλοντος, έχοντας όλοι ως κοινό σημείο αναφοράς την κοσμοθεωρία του Auguste Comte, του Henry Thoreau και των Άγγλων Φαβιανών.

Είχαν επίσης, επηρεασθεί και ζυμωθεί από τις ιδέες του Patrick Geddes και του Howard περί κοινωνίας και κοινωνικής εξέλιξης, καθώς και από την οικονομική ανάλυση, την θεσμολογική οικονομία και την ανθρωπολογική προσέγγιση του Thorstein Veblen, από την κοινωνιολογική θεωρία του Charles Horton Cooley και από την εκπαιδευτική φιλοσοφία και τον πραγματισμό του John Dewey, πνευματικό πρόδρομο των συγχρόνων θεωριών περί κοινωνικής εκμάθησης (social learning theories). Διαπνέονταν ακόμη, από τις νέες ιδέες περί προστασίας και διατήρησης του περιβάλλοντος, της οικολογικής ισορροπίας, και της γεωτεχνικής επιστήμης.

Συμπερασματικά, θα μπορούσε κανείς να συνοψίσει, ότι οι βασικοί σκοποί της RPAΑ ήταν οι εξής: η ανάσχεση της αστικο-βιομηχανικής διάχυσης και επέκτασης και η επίτευξη μίας εσωτερικής περιφερειακής ισορροπίας, με την δημιουργία ενός φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος, που να συνδυάζει σε τέλεια αρμονία την ά-

14. Αντιθέτως, η εγκατάσταση των προσφύγων στα αστικά κέντρα παρουσίασε τεράστιες δυσχέρειες. Η έλλειψη στέγης στην Αθήνα και στην Θεσσαλονίκη επιδεινώθηκε τρομερά μετά το 1922. Η Ε.Α.Π., ως το τέλος του 1929 είχε χτίσει 27.000 κατοικίες σε 125 νέους συνοικισμούς και το κράτος 25.000 κατοικίες, χωρίς να έχει λυθεί το πρόβλημα της διαβίωσης σε αυτοσχέδιες τσιγγινες παράγκες 30.000 περίπου προσφυγικών οικογενειών.

15. Βλέπε θεωρίες Αγροπολιτικής Ανάπτυξης από John Friedmann and Clyde Weaver (1979) και θεωρίες Ανάπτυξης από την Βάση και Εδαφικής Ολοκλήρωσης από Walter B. Stoehr (1981).

γρια φύση με την αγροτική και την αστική ζωή και κατοικία. Είναι δε περίεργο πόσο σύγχρονοι ηχούν οι σκοποί της RPAΑ, όταν αναλογισθεί κανείς και τους συγκρίνει με τις αρχές και ιδεότυπους του οικολογικού κινήματος, της κοινοτικής, ενδογενούς και αγροπολιτικής (agropolitan) ανάπτυξης της εποχής μας.

Ειδικότερα, τα επιχειρήματα, υποθέσεις και ιδεότυπα της RPAΑ σχετικά με την ανάπτυξη των μητροπολιτικών κέντρων, την περιφερειακή ισορροπία, τον περιφερειακό σχεδιασμό και τις προτεινόμενες απ' αυτούς στρατηγικές σχεδιασμού είναι:¹⁶

Μητροπολιτικά Κέντρα

Θεωρούν την πόλη ως κοιτίδα πολιτισμού της ανθρωπότητας και τόπο ανάπτυξης και ανάδειξης όλων των πολιτισμικών στοιχείων της κοινωνίας, όπως η τέχνη, η λογοτεχνία, ο ελεύθερος διάλογος και το δημοκρατικό πολίτευμα. Θεωρούσαν δε, ότι η πόλη, η επαρχία και η άγρια φύση αποτελούσαν δομικά συστατικά και απαραίτητα στοιχεία μίας βιοτεχνολογικής τάξης και ισορροπίας πραγμάτων και ότι έπρεπε να συνυπάρχουν σε αρμονική ισορροπία μεταξύ τους.

Περιφέρεια και Περιφερειακή Ισορροπία

Θεωρούν την περιφέρεια, ότι αποτελεί μία εδαφική οντότητα, που δημιουργήθηκε και διαμορφώθηκε από μία ομάδα ανθρώπων που ευρίσκετο σε συνεχή σχέση και διάδραση με το περιβάλλον. Τα γεωλογικά, εδαφικά, κλιματολογικά χαρακτηριστικά καθώς και η πανίδα και χλωρίδα, που συνθέτουν το φυσικό υπόβαθρο της εδαφικής αυτής οντότητας, έχουν με τον καιρό διαμορφωθεί, διαπλασθεί και εξελιχθεί σε μία διαφορετική γεωπολιτική περιφέρεια ανάλογα με τις τεχνολογικές, οικιστικές και πολιτιστικές παρεμβάσεις των κατοίκων της. Μ' άλλα λόγια, η περιφέρεια αποτελεί μία σύνθετη εδαφική και ανθρωπογενή ενότητα με ιδιαίτερα γεωγραφικά, οικονομικά και πολιτισμικά στοιχεία.¹⁷

Περιφερειακός και Φυσικός Σχεδιασμός

Για τα μέλη της RPAΑ ο όρος περιφερειακός σχεδιασμός ήταν συνώνυμος και ακολουθούσε την ίδια μεθοδολογία με τον γαλλικό όρο *amenagement du territoire*. Προϋποθέτει δε τον ολοκληρωμένο σχεδιασμό και χωροθέτηση των φυσικών πόρων της κοινότητας, της υλικής και τεχνικής υποδομής της και την χωροθέτηση κατοικίας και βασικών λειτουργιών του πληθυσμού της, με σκοπό να τεθούν οι κατάλληλες βάσεις και το βέλτιστο πλαίσιο για μια υψηλής ποιότητας ζωής. Ο ολοκληρωμένος σχεδιασμός περιλαμβάνει ενέργειες, όπως ανάπτυξη και ανάπλαση αστικών κέντρων και της ενδοχώρας τους, χωροθέτηση βιομηχανικών μονάδων και φυσικών πόρων.

16. Βλ.: Clyde Weaver: *The Regionalists*, o.c., p. 30-35.

17. Η έννοια της «φυσικής περιφέρειας» και της «αυτόνομης περιφέρειας» χρονολογείται από τον 19ο αιώνα και πρωτοεμφανίστηκε σε πανεπιστημιακούς κύκλους στην Γαλλία. Βλ. J.L. Guigou: *Cooperation Intercommunale et Developpement par la Base: Les Differentes conceptions theoriques et ideologiques de la region. Le Developpement Decentralise: Dynamique spatiale de l'economie et planification regionale*, LITEC. Paris, 1983, p. 201-202, που ισχυρίζεται ότι η «φυσική» περιφέρεια ταυτίζεται με το φυσικό περιβάλλον, όπου η ανθρώπινη ζωή παρουσιάζεται και εκδηλώνεται με παρόμοια χαρακτηριστικά και ότι ο στόχος του γεωγράφου είναι ν' αποδείξει την ενότητα της και να χαράξει τα όριά της.

Ο ολοκληρωμένος αυτός σχεδιασμός προϋπόθετε την συμμετοχή των πολιτών στις διαδικασίες σχεδιασμού και εφαρμογής αυτού. Η συμμετοχή αυτή θα επιτυγχάνετο με την πολιτική κινητοποίηση και προσωπική εμπειρία και συμμετοχή των πολιτών σ' όλα τα στάδια του σχεδιασμού και με θεσμικές μεταρρυθμίσεις. Στο σημείο αυτό βλέπουμε πόσο έντονα επηρεάστηκαν τα μέλη της RPAA από τις αρχές του Dewey, όπως την κοινοτική εκμάθηση (communal education) και την κοινωνική εκπαίδευση των πολιτών μέσα από την πράξη.¹⁸

Η έμφαση που δινόταν στην κοινοτική εκμάθηση μπορεί ν' αποδοθεί στις κοινές απόψεις και προσεγγίσεις, που μοιράζονταν όλα τα μέλη της RPAA σχετικά με την θεωρητική αντίληψη του ολοκληρωμένου εδαφικού σχεδιασμού, που εναποθέτει στα μέλη της κοινότητας την ευθύνη για την διαμόρφωση του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντός τους και για την πορεία της μελλοντικής τους ζωής.¹⁹

Θεωρούμε, επίσης, σκόπιμο να υπογραμμίσουμε τις ομοιότητες και τα κοινά σημεία που ενυπάρχουν μεταξύ των θεωρητικών προσεγγίσεων του ιδεότυπου του ουτοπικού και ρομαντικού περιφερειακού σχεδιασμού της εποχής εκείνης και των συγχρόνων ρευμάτων, όπως αυτά εκφράζονται μέσα από τα θεωρητικά μοντέλα και παραδείγματα της «ενδογενούς και αγροπολιτικής ανάπτυξης από την βάση» των Stoehr και Friedmann και, ιδιαίτερα, μέσα από τις προϋποθέσεις και συνθήκες των αναπτυξιακών τους μοντέλων σχετικά με την συμμετοχή των πολιτών στην κοινοτική ανάπτυξη με εθελοντική κοινοτική δράση. Επίσης, όπως αυτά εκφράζονται μέσα από τις πολιτικές και προγράμματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως είναι το Σχέδιο Ανάπτυξης του Κοινοτικού Χώρου (ΣΑΚΧ) (1997), η Ευρώπη 2000+(1994), η αναζήτηση νέων προτύπων «βιώσιμης ανάπτυξης» και «αιεφόρου ανάπτυξης», οι Κοινοτικές Προτοβουλίες INTERREG, URBAN, LEADER, τα προγράμματα TERRA και LIFE, NATURA 2000 και τα Σχέδια Δράσης Habitat Agenda και Local Agenda 21.

Στρατηγικές Σχεδιασμού και Εφαρμογές

Οι στρατηγικές ολοκληρωμένου περιφερειακού σχεδιασμού, που προτείνανε τα μέλη της RPAA, βασίζονταν στην αποκέντρωση και στην διατήρηση και ανακύκλωση των φυσικών πόρων και στην χρήση τεχνολογικών μεθόδων και βελτιωμένων γεωργικών εφαρμογών.

Οι προτάσεις τους περιλάμβαναν, επίσης, και την δημιουργία «νέων πόλεων», με πολιτικές αποκέντρωσης θέσεων απασχόλησης σε βιομηχανικές μονάδες, εγκατεστημένες στην επαρχία, πλαισιωμένες με τεχνική, οικονομική, κοινωνική και οικιστική υποδομή σ' όλη την ενδοχώρα. Το σχέδιό τους ήταν να δημιουργήσουν ένα περίπλοκο οικιστικό μωσαϊκό από αποκεντρωμένες βιομηχανικές δραστηριότητες σε συνδυασμό

18. Βλ. Dewey J.: *Experience and Education*, o.c..

19. Παρ' όλη την έμφαση - έστω και ρητορική - που δόθηκε από την επιστημονική κοινότητα της εποχής στον δεσμό της συμμετοχής των πολιτών στον σχεδιασμό του βιοτικού τους χώρου, ο δεσμός αυτός δεν εφαρμόσθηκε και δεν υλοποιήθηκε από την πολιτική ηγεσία της εποχής. Η συμμετοχή των πολιτών στον σχεδιασμό, ως αναγνωρίσιμη και οργανωμένη κίνηση, αρχίζει μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και ανατρέχει στην εμπειρία των προβλημάτων των υποβαθμισμένων πολεοδομικά περιοχών των Η.Π.Α..

με σύγχρονης τεχνολογίας αγροτικές εκ-
μεταλλεύσεις, πλαισιωμένες με κηπου-
πόλεις και άγρια φύση.²⁰

Δημιούργησαν ένα σεβαστό αριθμό
«νέων πόλεων» στην επαρχία και «κη-
πουπόλεων» (garden cities) στα προά-
στια των μητροπολιτικών κέντρων, όπως
την Sunnyside Gardens στην Νέα Υόρκη,
την Radburn στο New Jersey, το
Chatham Village και Baldwin Hills, κ.ά.,
που έγιναν πάνω στο μοντέλο των «πρό-
τυπων κοινοτήτων» και «garden-cities»
από τον Titus Salt, (Saltaire, Bourville
και Port Sunlight, Letchworth και
Welwyn Garden cities) και από τον
Robert Owen (New Lanark) στα τέλη
του 18ου, αρχές 19ου αιώνα.²¹

Παρ' όλες τις φιλότιμες προσπάθειες
και του όγκου του συγγραφικού και επι-
στημονικού έργου της RPAΑ, η κριτική
που ασκήθηκε στα μέλη της ήταν ιδιαίτε-
ρα αυστηρή. Κατηγορήθηκαν ότι είχαν
ελλιπίστική προσέγγιση και άγνοια για τα
πραγματικά κοινωνικά προβλήματα της
μητρόπολης και για την εγκατάλειψη και
μαρασμό της αγροτικής ενδοχώρας και
ότι το ενδιαφέρον, που επέδειξαν για την
περιφέρεια και τα ενδογενή πολιτισμικά
στοιχεία της, εξέφραζε περισσότερο έ-
ναν είκαστικό και αισθητικό προβλημα-
τισμό για να διατηρηθεί ο πλουραλισμός
στις τέχνες παρά μια αυθεντική προσπά-
θεια για να κατανοήσουν τα πραγματικά
προβλήματα της περιφέρειας, της αγρο-
τικής εγκατάλειψης ή τους μηχανισμούς
οικονομικής κυριαρχίας που ασκούσε η
μητρόπολη στην ενδοχώρα της.

Συνεχίζεται...

20. Βλ. Clyde Weaver: *The Regionalists*,
o.c., p. 30-35.

21. Bléne Murray Stewart: *The City*, p. 19
και R. Glass: *Anti - Urbanism*, o.c., p. 68-69.

Β' ΔΕΚΑΕΤΙΑ

ΕΤΟΣ 4ο

Αριθ. 16

Δ' ΤΡΙΜΗΝΙΑ 1998

ΔΕΛΤΙΟΝ ΕΝΩΣΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΤΡΑΠΕΖΩΝ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΑ ΕΚΔΟΣΗ
ΤΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ
ΤΡΑΠΕΖΩΝ

Α θ ή ν α ι

Εκδότης
ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΑΝΟΣ

Υπεύθυνη Ύλης
ΜΑΡΘΑ ΔΕΡΤΙΑΗ

Υπ. Έκδοσης / Καλ. Επιμέλεια
ΕΛΣΗ ΤΣΟΥΤΗ

Εξώφυλλο
ΑΝΝΑ ΚΑΤΣΟΥΛΑΚΗ

Υπεύθυνη Διανομής
ΜΑΡΙΑ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

Ηλεκτρ. Επεξεργασία Κειμένων
ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΥ

Διορθώσεις Δοκιμών
ΧΑΡΙΣ ΓΚΟΤΖΗ